

YAZILI HUKUK VE SÖZLÜ HUKUK AÇISINDAN EVLENME PRATİKLERİ VE “TÖRE CİNAYETLERİ”

Les pratiques de mariage et les « crimes coutumiers » au regard du droit écrit moderne et du droit coutumier

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ*

ÖZ

Sadece çağdaş yazılı hukuka önem atfeden modernist aydınlar göre sözlü hukuk, eskimiş geleneklerdir. Böyle düşünen aydınlar töre terimini ilkel, kırsal veya köy kökenli uygulamalar anlamında kullanmaktadırlar. Oysa uzlaşma ve demokrasi kültürüne sahip toplumlarda yazılı hukuk ile sözlü hukuk yan yana ve birlikte hukuk kurallarını oluşturur. Hatta bu toplumlarda büyük çoğunlukla kurallar önce sözlü hukuk alanında oluşur, toplumun ekseriyeti tarafından benimsendikten sonra yazılı hukuk kuralı hâline gelir. Toplumlardaki sosyal ve kültürel değişimler nedeniyle bazı yazılı ve sözlü kurallar zaman içinde rol ve önemlerini kaybederler. Modern toplum tarafından artık kullanılmayan eskimiş kurallar sözlü hukuk alanında olduğu gibi yazılı hukuk alanında da bulunabilir. Günümüzde sözlü hukukun geçersizliği ve değersizliği fikri, folklor disiplininin XIX. yüzyıldaki eski teorilerine bağlı kalan aydınların yanılısidir. Bu aydınlar göre sözlü hukukun artık modern ve çağdaş toplumlarda yeri yoktur. Bu bakış açısının doğal sonucu olarak töre terimi sistematik bir şekilde negatif bir yaklaşımla analiz edilir. Oysa kentli ve çağdaş toplum tarafından kullanılan “kamuoyu” veya “kamu vicdanı” terimleri, sözlü hukuktan kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak, sözlü hukukun da yeni ve çağdaş normları oluşabilmektedir. Bazı cinayetler için “töre cinayetleri” teriminin kullanımı, sözlü hukuk alanındaki değişimleri ve dinamizmi dikkate almamaktadır. Bu nedenle “töre cinayetleri” teriminin kullanımı kamuoyunun veya kamu vicdanının yani kentsel törenin hiçbir şekilde kabul etmediği öldürmeleri meşrulaştırdığı için son derece hatalıdır.

Anahtar Kelimeler

Yazılı Hukuk, Sözlü Hukuk, Evlenme, Töre Cinayeti, Kamuoyu.

RÉSUMÉ

Les droits coutumiers sont des traditions anciennes pour les intellectuels modernistes qui prêtent uniquement de l'importance au droit écrit contemporain. Les intellectuels, spécialistes de ce domaine, utilisent le terme “coutume” au sens des pratiques primitives, rustiques ou villageoises. Or, le droit écrit et le droit coutumier forment ensemble et côte à côte les règles de droit dans les sociétés qui ont une culture consensuelle et démocratique. D'ailleurs, d'abord toutes les règles se forment dans le domaine du droit coutumier dans ces sociétés par un consensus exclusif, ensuite ces règles se transforment en droit écrit. En raison des changements sociaux et culturels dans les sociétés modernes, certains jugements des droits écrits ou coutumiers perdent dans le temps leurs rôles et importances. Tels quels les jugements invalides, qui ne sont plus dans la société moderne, se trouvent dans le domaine du droit coutumier. Cette invalidité peut se trouver dans le domaine du droit écrit. De nos jours, l'idée de l'invalidité et de la futilité du droit coutumier est une erreur des intellectuels qui sont attachés aux théories anciennes sur la discipline du folklore restées au XIXe siècle. Selon ces intellectuels, le droit coutumier n'a plus de place dans une société moderne et contemporaine. Tandis que les termes “opinion publique” ou “conscience publique”, qui s'utilisent pour la société urbaine et moderne, résultent du droit coutumier. En conséquence, le droit coutumier peut être source de jugement nouveau et moderne. L'utilisation de terme “crimes coutumiers”, qui n'ont pas été proposés par certains assassins, elle ne prend pas considération les changements et le dynamisme dans le domaine du droit coutumier. Pour cette raison, l'utilisation du terme “crimes coutumiers” est une erreur extrême pour qu'elle justifie les meurtres que l'opinion publique ou la conscience publique, à savoir le coutumier urbain, n'acceptent jamais.

Mot-Clès

Droit écrit, Droit coutumier, Mariage, Crime coutumier, Esprit public

* Gazi Üniv. Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü Öğretim Üyesi, ocaloguz@gazi.edu.tr

Türklerin Karluk, Kıpçak, Oğuz gibi farklı boy, soy ve bunların daha alt gruplarının İslam öncesi din, inanç ve mitolojilerden beslenen kültür kodları, Osmanlı İmparatorluğu'nun elden çıkan topraklarından gelen muhacir ve mübadillerin iskânları, Anadolu'nun farklı dil, din veya kültürlerle sahip diğer unsurlarının bunlarla zaman içinde oluşan temas ve yakınlaşmaları ile son iki yüzyılda etkinliğini arttıran çağdaş kent kültürü içinde ortaya çıkan yeni gelenekler veya ödünclemeler, Türkiye'de günümüz çağdaş kentindeki evlenme pratiklerini biçimlendirmektedir. Bu çeşitlilik nedeniyledir ki *Türkiye'de Evlenme Âdetleri* gibi bir başlık altında tek tip pratiklerden söz etmek mümkün değildir. Her bölgenin, her yörenin hatta her köyün kendine göre diğerlerinden az veya çok farklı -eski dile göre söyleyecek olursak- evlenme örf, anane veya âdetleri bulunabilmektedir. Türkiye'nin birçok il ve ilçesini içine alan sayısız folklor derlemeleri ve bu derlemeler üzerine bilim insanlarınca yapılan sayısız yorumlar halk bilimi literatüründe yer almakta olup bu yazıdaki fikirlerin oluşumuna kaynaklık edenleri Kaynakçada gösterilmiştir.

Anadolu evlenme gelenek ve göreneklerinde kültüre, coğrafi veya tarihî neden ve etkileşimlere dayalı olarak karşımıza çıkan farklılıklar, evlilik kurumunun oluşumunu sağlayan temel dinamikler ve *töre* dikkate alındığında çoğunun ayrıntıda kaldığı, ayrıntılardaki farkların da çağdaş kent ortamında süratle azalmakta ve uygulamaların tek-tipleşmekte olduğu görülmektedir.

Türkiye'de *sözlü hukuk* veya günümüz medyasında yaygın olarak kullanılan ve bu nedenle çağdaş kent

halkı arasında da bilinen şekliyle *töre hukuku*, çok eski dönemlerden beri evlenme kural, biçim ve süreçlerini belirlemede, bunlar kendi içinde değişim ve dönüşümler yaşamakta ve çağa uygun yeni formlar kazanabilmektedir. Mümtaz Turhan'ın 1951 yılında varlığına ve kaçınılmazlığına işaret ettiği kültür değişimleri (Turhan 2010) olgusuna analitik bakamayan kimi kişi ve çevrelerce yaratılan imaj doğrultusunda yaygın olarak sanıldığı gibi *töre* hukukunun değişmezliğinden ve yüzyıllar boyunca aynı kaldığından söz edilemez. *Töre* hukukunun hükümleri de tıpkı yazılı hukukun hükümleri gibi eskimekte ve buna bağlı olarak da değişmektedir. Ancak değişenin veya görece daha kolay değişenin ne olduğunu iyi kavramak ve yorumlamaları buna göre yapmak gerekir. Eğer her şeyin başkalaşma anlamında değiştiğini varsayarsak, o zaman ortada kültür kalmaz ki, bin yıllar boyunca süren ve günümüz hayatını da biçimlendiren köklü kültürel yapılara bakıldığında bunun söz konusu olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar.

İnsanoğlunun bugüne kadar ortaya koyduğu kanunlar olarak sözlü hukuk ve yazılı hukuk birbirine benzer bir mantığa ve işleyişe sahiptir. Hatta insanlığın tarihinde yazıdan önce söz, yazılı hukuktan önce sözlü hukuk olduğu için birçok yazılı hukuk uygulaması daha çok sözlü hukuk deneyimlerinden ortaya çıkmıştır denilebilir. Bu nedenle yazılı hukukun daha sonra yasaya dönüştürdüğü kurallar, sözlü hukukun daha önceden hatta binlerce yıldır uygulana gelen ve genellikle kazanmış kuralları olabilmektedir. İki hukuk sistemi arasındaki mantıksal ve içeriksel paralellik fikrini Öcal Oğuz'dan (2007) alarak şöyle bir tabloda gösterebiliriz:

Sözlü Hukuk		Yazılı Hukuk	
<i>Eski Dilde</i>	<i>Yeni Dilde</i>	<i>Eski Dilde</i>	<i>Yeni Dilde</i>
Örf	Töre	Kanun-i Esasi	Anayasa
Anane	Gelenek	Kanun	Yasa
Âdet	Görenek	Talimatname	Yönetmelik

Öcal Oğuz'un da "Töre Cinayetleri Töre Cinayetleri mi" başlıklı yazısında işaret ettiği sözlü ve yazılı hukuk sistemi tablo üzerinden karşılaştırıldığında kolaylıkla görülebileceği gibi, en üsttekiler yani töre ve anayasa en zor değişebilenler ve yaptırım gücü en fazla olanlardır. Yine tablodan görüleceği gibi -yeni dilde söyleyecek olursak- sözlü hukukun anayasası töre, yasa gelenek ve yönetmeliği görenektir. Nasıl ki yazılı hukukta yönetmelik değiştirmek yasa değiştirmekten, yasa değiştirmek anayasa değiştirmekten daha kolaysa, sözlü hukukta da görenek değiştirmek gelenek değiştirmekten, gelenek değiştirmek de töre değiştirmekten daha kolaydır. Nasıl ki demokrasi çağındaki Türk yazılı hukukunda anayasa değişikliğinde meclisin 2/3 çoğunluğu veya tercihan mutabakatı isteniyorsa, sözlü hukukta da töre değişikliğinde toplumun büyük çoğunluğunun onayı ve uzlaşması gerekiyor. Batılılaşma, modernleşme ve kentlileşme süreçlerinde, bazı yörelerde veya öldürme eğilimli sorunlu kişilerde karşımıza çıkan ve günümüzde kabul görmeyen kültürel tutum ve uygulamaların genelleştirilerek "batsın bu töre" yaklaşımı içinde ele alınmasının tamamen bir aydın yanılması olduğunu ve ele alınan konuların "töre" olarak takdiminin önyargılardan ve daha çok sözlü hukuka yönelik analiz

yokluğundan kaynaklandığını hatırladık tutmak gerekir.

Şimdi bu tablodan evlilik kurumuna ve yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak bu makalenin yazarı olarak kabul etmediğimi ve yaygın kabul dayalı olarak kullanmak durumunda olduğumu vurgulamak için başlıkta tırnak içinde, yazıda ise italik veya tırnak içinde göstereceğim *töre cinayetleri* konusuna geçebiliriz.

Yazılı hukukta anayasa, toplumsal mutabakatın en üst metni olarak yasa ve yönetmeliklerle düzenlenebilecek ayrıntılardan arındırılmış özlü ve daha güçlü bir toplumsal mutabakat metni olarak tanımlanabilir. Sözlü kültürdeki töre veya onun toplumsal işlevselliğini ve gerekliliğini vurgulayan yeni bir bakış açısıyla adlandırılacak olursak *kamuoyu* da böyledir. Yani töre denilen üst uzlaşma fikri veya mantığı, gelenek ve görenek denilen ve görece daha az bağlayıcı alanlarda tanzim edilebilecek konu ve ayrıntıları içermez. Tıpkı yazılı hukukun *anayasası* gibi sözlü hukukun *töresi* de gelenek ve göreneklerden daha güçlü ve esasa yönelik toplumsal mutabakatlara işaret etmektedir.

Yazılı hukukta karşımıza çıkan anayasa, yasa ve yönetmelik hiyerarşisi gibi sözlü hukukta da töre, gelenek ve görenek hiyerarşisi bulunmaktadır. Şu hâlde öncelikli olarak evlilik kuru-

munun töresi nedir diye sorabiliriz. Son yıllarda bu konuda yapılan yayınlar, yazılı ve görsel basında yer alan haber ve tartışmalar ve özellikle sözlü kültür üzerine yapılmış araştırma ve derlemeler göstermektedir ki evlenme konusunda Türkiye’de herkesin veya büyük bir çoğunluğun üzerinde uzlaştığı üç temel töre kuralı vardır:

1) **Enest evlilik yasağı:** Bu kural çerçevesinde Türkiye’de evlenmeler tanımlanmış ve onaylanmış akrabalık ilişkilerine göre düzenlenmektedir. Daha açık söyleyecek olursak ana-oğul, baba-kız, bacı-kardeş, dede-torun, amca (dayı, hala, teyze) yeğen evliliği töre tarafından yasaklanmıştır. Türkiye’de bazı yörelerde amca çocuklarının evliliği onaylanırken bazılarında “yedi göbek saymak” yani evlenmek için en uzak akrabalık ilişkisini dahi kontrol ve akrabalık riskini bertaraf etmek gerekir. Türkiye’de karşımıza çıkan bu iki uç noktayla birlikte, herkes için genellenilebilir bir ifadeyle enest tanımında ana ile oğul, baba ile kız, dede ile torun, kız kardeş ile erkek kardeş, teyze, hala, amca ve dayı ile yeğen arasında evlenmenin olamayacağı şeklinde toplumsal ve değiştirilemez bir mutabakatın varlığı kesindir. Toplumdaki bu tartışmasız ve güçlü mutabakat nedeniyle yazılı hukuk, sözlü hukukun bu temel yasasına uygun olmayan hiçbir hüküm içermez. Aksine enest konusu evlenmenin temel şartlarından biri olarak görülür ve Nikâh Memuru tarafından zikredilen “evlenmenize mahal hâl görülmemiştir” ifadesi diğer kurallarla birlikte enest yasağını da

ima eder. Törenin koyduğu bu enest yasağında ortaya çıkan bir güçlenme alanı olarak -her ne kadar enest tanımına girmese de- kentli toplum içinde amca/dayı-hala/teyze çocuklarının evlenmelerinin sakat doğumlar nedeniyle önerilmemesi gösterilebilir. Belki de bu durum gelecekte yedi göbek sayan diğer kültür gruplarının etkisiyle amca/dayı, hala/teyze çocuklarının da enest tanımına alınması şeklinde töre hukukunun etki alanını genişleten ve güçlendiren bir uygulamaya dönüşebilir. Nitekim amca çocuklarının aşklarını ve ilişkilerini anlatan “emmim oğlu” ve “emmim kızı” içerikli veya nakaratlı türkülerin, çağdaş kentli toplumun ve evlilikte “yedi göbek” sayan grupların eleştirilerinin etkisiyle duygusal düzeyde değerini yitirmekte olduğu söylenebilir. Diğer yandan evlilik ilişkilerini “yedi göbek” temelinde yürüten grupların genç kız ve erkeklerinin tanışma ve evlenme fırsatlarını oluşturan “kızlar bayramı” (Oğuz vd. 2010) gibi uygulamaları, eş seçiminde çağdaş kent uygulamalarına daha sağlam bir geleneksel temel oluşturmaları yönüyle yorumlanabilir.

2) **Tecavüz ve çocukla evlilik yasağı:** Çok çeşitli sosyal ve kültürel nedenlerle geleneksel uygulama olarak özellikle kızlarda evlenme yaşı, 14-15 olarak kabul ediliyordu. Dadaloğlu’nun “At dördüne kız on dördüne gelince/Severim kıratı bir de güzeli” (Sakaoğlu, 1986) mısraları, “ayın on dördü ile kızın on dördü” arasında kurulan benzetmeler ve “yaş-name” (Doğan Kaya, Yaşnameler) adı verilen halk şiirlerindeki 14 yaş vurgusu vb.

örnekler, bu konudaki sözlü kültür yargılarını ve kurallarını yansıtmaktadır. Geleneksel toplumsal yapıda çok yaygın olmamakla ve geniş kabul görmemekle birlikte bazı durumlarda ve görece daha küçük kültürel gruplarda bu sınır bir veya iki yaş aşağı çekilebiliyordu. Zaman içinde törede ve kamuoyunda kısmi değişimler oldu ve 15-16 yaş geniş halk tabakaları tarafından uygun görüldü ve yaygınlaştı. Geleneksel kültürde ve sözlü hukukta bu yaşların altındakiler çocuk sayıldı ve evlilikleri hoş görülmemeye başlandı. Bu kabul ve kural çerçevesinde günümüz sözlü kültür alanında 12-13 yaşındaki bir çocuğun evlendirilmesi veya cinsel istismara maruz kalması, geniş toplum katmanlarında ve bilhassa çağdaş kent kültürü içinde şiddetli tepkiye ve infiale neden olabilmektedir. Evlenme yaşı konusunda yazılı hukukun anne ve babanın rızası olması durumunda 16 yaş onaylaması, yasa yapıcıların sözlü hukuktaki fiili durumu dikkate aldıklarını ve bu alanla uzlaşma içinde kural koyduklarını göstermektedir.

Toplumsal kabullere göre tecavüz töre kapsamında ağır suç olarak tanımlanmaktadır ve şiddetli ceza gerektirmektedir. Ancak tecavüze uğrayanın çocuk olmaması, toplumsal konumu gibi birçok ayrıntı törenin uygulanmasında esneklik alanları yaratmakta, yazılı hukuk ise bu konuda törel alanı ve kamuoyunu eşitlik ilkesi temelinde zorlamaktadır. Öte yandan hangi yaşta ve durumda olursa olsun çocuklara tecavüz ise, suçluyu ölümle cezalandırma bakımından daha büyük

bir toplumsal uzlaşma yaratmaktadır. Örneğin aldatılan eş tarafından işlenen cinayet günümüz çağdaş kent toplumu tarafından “büyük bir onay” almamakta, bu tür durumlarda artık sözlü hukuk da “ayrılma”yı telkin etmekte, buna karşılık çocuk istismarı ve tecavüzü, suçlunun ölümle cezalandırılması konusunda sözlü ve yazılı hukuk alanında büyük bir mutabakat yaratmaktadır. Çocuğa tecavüzdencezaevine düşenlerle ilgili “şişlenme” haberleri, bu törel mutabakatın boyutları hakkında bir fikir verebilir. Yazılı hukuk da bu tür suçlarda mümkün olan en ağır cezayı vererek, hükmü icra edenler de mahkuma yeteri kadar koruma sağlamayarak, basın ise bu tür durumdaki “şişlenme” haberlerini “ettiğini buldu” şeklinde haberleştirerek sözlü hukukla olan zımnı mutabakatını göstermektedir. Aldatma suçlarının “bireysel”liğini korumasına karşılık, tecavüzün özellikle çocuklara tecavüz suçlarının linç girişimleri de dâhil olmak üzere “toplumsal”laşması konusu, yaptırımları yönüyle sözlü hukuk ile yazılı hukuk arasındaki paralelliği göstermesi yönüyle dikkat çekicidir.

3) Aynı cinsten olanların evlenme yasağı: Türk töresi erkeğin erkekle kadının kadınla evlenmesini veya ilişkisini yasaklamaktadır. Dünyada çok az geleneksel toplumda hoş görülebilen veya çeşitli mit ve ritüellerle kutsallaştırılan bu durum, günümüzde kimi toplumlarda, gruplarda veya ülkelerde bireysel hak olarak tanımlanmakta ve bu nedenle de törel alanda ve kamuoyunda çok sert

tartışmalara yol açılmaktadır. Belli bir kamuoyu desteği elde edilen kimi ülkelerde bu tür yaşama biçimlerine daha hoşgörülü bakılabilmekte veya bu tür evliliklere izin verilebilmektedir. Buna bağlı olarak çağdaş Türk toplumunda da bu töre kuralı enstest veya çocuk istismarı kadar yüksek bir yaptırım gücüne sahip olma özelliğini koruyamamaktadır. Türkiye’de geleneksel sözlü hukukta olumlayıcı anlamda tartışması bile yapılmayan bu konu çağdaş sözlü hukuk alanı olarak kamuoyunda ve basında da taraftar bulamamakta ve bu nedenle de yazılı hukukun ve kanun yapıcılarının gündemine gelememektedir.

Görüldüğü üzere sözlü hukukun yani törelerin belirlediği evlenmeye yönelik bu üç temel kural, herkesin üzerinde uzlaştığı, çığneyenlerin şiddetle cezalandırıldığı evlenme anayasası olarak harfiyen Türk yazılı hukuku tarafından da benimsenmiştir. Esasen özü itibarıyla yazılı hukukun tanımını toplum vicdanının veya kamuoyunun belirlediği kuralların uygulanmasını belli bir forma bağlamak şeklinde yapabiliriz. İstisnaları bir yana bugün toplumu kültürel anlamda yakından ilgilendiren bir kanun yapılırken konu ilgili gruplar tarafından tartışılıyor, lehte veya aleyhte kamuoyu oluşuyor ve yasal düzenleme ona göre yapılıyor. En azından demokratik toplumlarda yasa yapma süreçleri böyle işliyor. Bu durumda günümüz çağdaş kent toplumunda töre kavramının karşılığı olarak kamuoyu veya kamu vicdanı terimlerinin kullanıldığı söylenebilir. Bugün yapılan araştırmalara ve

basında çıkan yazılara ve halk bilimi derlemelerine bakıldığında Türk kamuoyu ensteste de, küçük çocukların evlendirilmesine de, aynı cinsten olanların evlenmesine de karşıdır ve bunların şiddetle cezalandırılmasından, önlenmesinden veya aynı cinsten olanların evlenmeleri konusunda olduğu gibi genç ve gelecek kuşakların özendirmemesinden yanadır. Bu nedendir ki kamuoyunun veya törenin bu hükmünü dikkate almayan herhangi bir düzenleme yazılı hukuk alanında yapılamamaktadır. Örneğin geçmişte ve günümüzde hiçbir partinin veya milletvekilinin bu üç törel alandaki yasağı kaldırmaya yönelik bir değişiklik teklifiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne geldiğine tanık olunmamıştır. Bir başka ifadeyle töre kavramı ve onun çağdaş kentteki karşılığı olan kamuoyu veya kamu vicdanı yazılı hukuku da kontrol eden güçlü bir sözel mekanizma olarak varlığını ve etkinliğini sürdürmektedir.

Bu açıklamalardan sonra anayasa veya törelerden daha kolay değişebilir ve yaptırım gücü daha düşük olan ve yazılı hukukta *yasa*, sözlü hukukta *gelenek* olarak adlandırılan alandan bakılınca evlilik kurumu ne tür kurallara sahiptir diye sorabiliriz. Buradaki kuralları da üç başlık altında toplayabiliriz:

1) **Ataerkil otoriteye itaat:** Türk toplumu gerek kırsal gerekse kentsel alanlardaki geleneksel uygulamalar bakımından bulunduğu bölgedeki diğer toplumlara göre -bozkır kültürünün özelliklerini de yansıtan- daha esnek ve daha eşitlikçi nitelikte

bir ataerkil yapıya sahiptir. Yani baba ve erkek otoritesi geleneksel yapının temel taşlarından biridir. Ataya ve babaya karşı gelmek, onların sözünden çıkmak şu ya da bu şekilde ceza gerektiren bir suçtur. Evlilik kurumu özelinde bu konu, evlenecek gençlerin kimlerle evleneceğine ailenin ve daha çok erkeklerin karar vermesini veya en azından onların bütün gelenek biçimleri korunarak alınan rızalarını içermektedir. Kız isteme, söz kesme, nişan, kına gecesi, düğün vb. törenler bu otoriteyi tanıyan, tanımlayan ve destekleyen pratiklerdir. Bu önemli gelenek uygulamaları bütün güçlü ve törensel yönlerine rağmen geçmişte ve geleneksel toplumda da bir töre alanı olamamış ve törel bir yaptırım gücüne ulaşamamıştır. Aile veya baba otoritesi gençler tarafından her çağda çiğnenmiştir ve bunun sonucu olarak yaygın bir evlenme modeli olarak anlaşılmalı kaçma, daha seyrek görülen biçimiyle kızın oğlan evine kendiliğinden gitmesiyle ortaya çıkan “otura kalma” veya rızası olmayan kızı zorla kız kaçırma durumları ortaya çıkmıştır. Kızın kaçması veya kaçırılması karşısında ailenin ve babanın ortaya koyduğu tepki, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapıya ve çevreye, kaçanın ve kaçırmanın aileleri arasındaki ilişki biçimlerine vb. nedenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Yani günümüzde bazı küçük gruplarda görüldüğü gibi bu konu, öldürmeye kadar götürüldüğü gibi, evlatlıktan reddetme, belli bir müddet (birkaç gün, gelecek bayrama veya torun doğana kadar) küs kalma, çeyizini yollama ama düğününe gitmeme

veya affedip düğün yapma gibi birçok farklı uygulamayı içermektedir. Sözlü hukukun bu denli çeşitlenme yarattığı ve nihayet kerhen de olsa onayladığı bu durum, yazılı hukuk tarafından sadece gençlerin reşit olup olmaması yönüyle ele alınmakta yani töre alanına yerleşen çocukların evlenme yaşından bakılmaktadır. Reşit bir gencin baba otoritesini çiğnemesi yazılı hukuk tarafından ceza gerektiren bir durum olarak görülmemektedir. Bu konuda sözlü hukuk veya bugünkü karşılığıyla kamuoyu gençlerin ayıplama ve kınama gibi cezalar dışında şiddetle cezalandırılmasından yana değildir ve yazılı hukuk düzenlemelerini büyük çoğunlukla desteklemektedir.

2) **Bekâret:** Türk toplumu ataerkil olduğu gibi aynı zamanda baba-soyludur. Yani doğan çocuklar babanın soyuna aittir ve soy erkek çocukla devam eder. Bu nedenle doğan çocukların babasının kim olduğu bilinmelidir. Dede Korkut Kitabı'nda geçen “Oğul kimden olduğun anası bilir” (Ergin 1994) atasözü konuyla ilişkili okunabilir. Türk toplumunda yaygın olarak kullanılan “tarla ve tohum” metaforu da bu bakımdan önemlidir. Babası bilinmeyen çocuklarla ilgili gelenek uygulamaları ve bu çocuklara yönelik hakaret amaçlı adlandırmalar bu konu kapsamında ele alınabilir. Bekâret uygulamasının diğerleri yanında en önemli nedeni soyun sürme güvencesini vermesidir. Telli duvaklı gelin olmak deyimi, baba veya erkek kardeş tarafından bele bağlanan kuşak, şimdiki gelinliklerde görülen kırmızı kurdele vb. uygulamalar bu güvencenin kız tarafından oğlan

tarafına verildiğinin, gerdek sabahı kanlı çarşaf asma veya silah atma gibi uygulamalar ise kızın ailesi tarafından verilen güvencelerin doğru çıktığının sembolleridir. Bugün kamuoyu bu konuda eski gelenekleri sürdürme noktasında ortak bir fikre sahip değildir. Konuyu suç kavramı dışına itme ve bireysel alanda tutma eğilimi artmaktadır. Buna paralel olarak yazılı hukuk da bekâretsizliği kamu adına cezalandırmaya yönelik bir hüküm taşımamaktadır.

3) **Zina:** Zina, sözlü ve/veya yazılı hukukta tanımlanan evlilik kurumunun dışındaki cinsel ilişkileri tanımlamaktadır. Sözlü hukukun töre dışında ve gelenek kapsamında en ağır ve en yaygın ceza uyguladığı alan burasıdır. Türk toplumunda hâlâ zina, ölümcül suç vasfını töre alanındaki kadar taraftar bulamasa da korumaktadır. Bununla birlikte toplumdaki sosyal ve kültürel değişimler, zina kavramının görece daha hafifletilmiş olan ve aralarında evlilik vb. bağ bulunan kişiler arasındaki sadakatsizliği tanımlamak üzere *aldatma* teriminin kullanılmasına yol açmıştır. Toplumun özellikle çağdaş kent alanında yer alan daha okur-yazar ve daha ekonomik refah sahibi kesimlerine gidildikçe zina veya aldatma suçlarının yaptırımı, ölüm dışı cezalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum yazılı hukukta da kendini göstermekte ve zina veya aldatma, talep eden açısından boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir. Bu konuda sözlü hukukun ceza talebi ile yazılı hukukun yaptırımları arasında kısmi bir uyumsuzluk görülmektedir.

Töre/kamuoyu ve yasa çatışması en fazla bu alanda yaşanmaktadır.

Sözü hukukta gelenek yazılı hukukta yasa olarak adlandırılan yaptırım alanındaki uygulamaların görüldüğü gibi kamuoyunda törel alandaki suçlar kadar ağır cezalar içermediği, suç vasfının törel alana göre daha hızlı değiştiği ve halk arasında çağdaş kent kültürüne ait yeni formların egemen olmaya başladığı görülmektedir.

Sözlü hukukun görenek yazılı hukukun yönetmelik olarak adlandırdığı alandan evlilik kurumuna bakınca, çok kolay değişebilir ve yaptırım gücü son derece düşük olan kurallar karşımıza çıkmaktadır. Bunları da üç başlık altında toplayabiliriz:

1) **Nişan-düğün uygulamaları:** Evlenme kurumunun sözlü hukukta en kolay değişebilir uygulamaları bu alanda toplanmaktadır. Görenekler, hem geçmişte hem de günümüzde çok farklı uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır. Nasıl ki yönetmelikler çok kolay ve hızlı bir şekilde pratik gerekçelerle değişiyorsa, görenekler de aynı şekilde değişmektedir. Bu nedenle toplumda göreneklerle ilgili uygulama yanlışları, dışlama, yadırgama, ayıplama, kınama gibi görece daha hafif cezalara çarptırılmaktadır. Kız istemeye kimlerin gideceği, hediye olarak ne götürüleceği, merasimlerin nerede ve nasıl yapılacağı, nişanda ve düğünde ne takılacağı, ne giyileceği veya ne yenileceği, kimlerin davet edileceği vb. konular görenek uygulamalarıdır ve yaygın alışkanlıkların ve beklentilerin dışına çıkılması durumu ayıplama vb. hafif cezalar dışında bir yaptırım

gerektirmemektedir. Bu nedenle de yazılı hukukta ceza hukuku içinde tanımlanmamıştır.

2) **Ev ve yerleşme:** Yerleşik hâyata geçen Türklerin ataerkil aile yapısında baba-yerlilik esastır. Yani evliliklerde düğünden sonra kadın erkeğin evine gider. *Gelin* sözü buradan gelmektedir. Yani gelen kişi demektir. Bu görenek geçmişte 'iç güveysi' günümüzde 'ayrı oturma' biçiminde farklı uygulamalarla değişebilmektedir. Göçebe Türklerin ev ve yerleşme biçimleri daha fazla bugünkü çekirdek aileye benzemektedir. Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek'in okunun düştüğü yere gerdek çadırını kurması (Ergin 1994) ve Türkçede eşlenme anlamında evlenme teriminin kullanılması her evlenenin bir ev sahibi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu da eski Türklerdeki çekirdek aileye işaret etmektedir. Bugünkü gelinlerin ayrı ev istemeleri ve kaynana ile aynı evde oturmama taleplerinin ayıplamaya dahi maruz kalmamasının kültür kökleri kent yaşantısının doğal durumu yanında eski Türk kültüründeki çekirdek aile uygulamaları ile de ilişkilendirilebilir. Sözlü hukukun sorunlaştırmadığı bu konuda yazılı hukuk da herhangi bir hüküm geliştirmemiştir. Sözlü hukukta yeri olmayan evlendikten sonra kadının kızlık soyadını taşıma hakkı yazılı hukukta çok yeni ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Türk kültüründeki baba-yerli olma geleneğinin de desteklediği şekliye gelinin nüfusunun damadın kütüğüne taşınması uygulaması, gelin gitmenin yazılı hukuka ve belgelere yansması olarak ilgi çekicidir.

3) **Akrabalık ilişkileri:** Gelinin başta damadın baba ve annesi olmak üzere geldiği evin aile bireylerine itaati ataerkil aile yapısının ortaya çıkardığı geleneklerdendir. Bu itaatın gösterilmemesi aile içi huzursuzluklar yaratsa da ceza olarak toplumsal karşılığı ayıplamadan ibarettir. Bitmek tükenmek bilmeyen ve binlerce folklor materyali oluşturan gelin-kaynana çatışması bu ilişkilerle ilgili suçlarda göreneğin yaptırım gücünün ne denli zayıf olduğunu gösterir. Bu konuda sözlü hukuk kayda değer bir ceza uygulamamaktadır. Bu nedenle yazılı hukuk da konuyla ilgili bir hüküm geliştirmemiştir.

Bu açıklamalardan sonra, bugün basında *töre cinayetleri* olarak adlandırılan ve faileri tarafından güya sözlü hukuka dayanılarak işlenen cinayetlere baktığımız zaman bu ceza uygulamalarının yazılı hukuka göre anayasa, yasa, yönetmelik, sözlü hukuka göre töre, gelenek ve görenek sırası gözetmediği ve kamuoyu uzlaşmalarına dayanmadığı görülür. Yani törel alanda yer alan ensest veya çocuklara tecavüz suçu ile sevmediği biriyle zorla evlendirilmek istenen kızın evden kaçması veya baba otoritesinden izin almadan evlenmesi, ya da kaynanası ile aynı evde oturmak istemeyen gelinin baba evine dönmesi ne geçmişte ne de günümüzde sözlü hukuk tarafından aynı ceza ile yani ölümle cezalandırılmıştır. Eğer töre veya yeni adıyla kamuoyu veya kamu vicdanı küçük bir çocuğa tecavüz edip öldürenin ölümle cezalandırılmasını istiyorsa, babasını dinlemeyip sevdiği

gençle kaçan ve yeni bir yuva kuran kıza ne ceza verecektir? Binlerce yılın deneyimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sözlü hukukun da tıpkı yazılı hukuk gibi güçlü bir mantığa, muhakemeye ve adalet duygusuna dayalı olması gerekmez mi?

Kimi sosyal bilimcilerin ve onları izleyen kimi basın mensuplarının yazılı hukuk kuralları dışında ve sözlü hukuka dayalı olarak ortaya çıkan bu tarz öldürmeleri *töre cinayetleri* olarak adlandırmaları, hem kategorik olarak yanlışır hem de törenin ensest ve çocuklara tecavüz gibi suçlara uyguladığı cezanın toplumda var olan olumlu algısı nedeniyle katili onurlandırıcı ve cinayet işleyecekleri teşvik edici olmaktadır. Eğer sözlü hukuka iyi bakılırsa bu tür cinayetlerde toplumun büyük çoğunluğunun katil veya katilleri haklı görmediği durumlar, töre alanında değil daha çok gelenek ve görenek alanında ortaya çıkmaktadır. Yani bu cinayetler ataerkil otoritenin çiğnendiği gerekçesiyle işlenmektedir. Buna karşılık günümüz kamuoyu dahi, çocuklara karşı işlenen tecavüz ve öldürme suçunda katilin bir şekilde (cezaevinde şişlenmesi vb.) öldürülmesini “ettiğini buldu” denilerek olumlu karşılanmakta, basın da bu konuda sessiz kalarak bu tür cezalandırmaları onaylamaktadır.

Şunu tekrar vurgulamak gerekir ki, günümüzde *töre cinayetleri* olarak adlandırılan cinayetlerin büyük çoğunluğu ataerkil otoriteye itaat etmemeye dayalı *gelenek* ve *görenek* alanında yer alan tercihlere yönelik olarak işlenmiş çoğu patalojik kişilik-

lerin eseri olan cinayetleridir. Ensest, çocuklara tecavüz gibi suçlar nedeniyle suçlunun cezalandırılmasına yönelik olarak işlenen cinayetler ise hem toplumda hem de basında daha sessiz karşılanmakta, en azından kamu vicdanının suçlu bulduğunu cezalandıran cinayetler daha az infiale neden olmaktadır. Oysa ataerkil otoriteye itaat etmedikleri için öldürülenler konusunda töre/kamuoyu duyarlılığı en yüksek seviyede karşımıza çıkmakta ve basın da konuya bu duyarlılıkla yaklaşmaktadır. Buna bağlı olarak da yazılı hukuk yeni düzenlemeler yapma ihtiyacını duymaktadır. Bugün sözlü hukuk anlamında kamuoyunun, yazılı hukuk anlamında kanun yapıcılarının en fazla üzerinde durdukları konu ataerkil otoriteye ve üzerlerindeki erkek egemenliğine karşı kadınların nasıl korunacağı konusudur. Ataerkil otorite ve erkek egemenliği kurbanı olan kadınlar hakkında yapılan haberler ve toplumda oluşan infial güçlü bir kamuoyu veya törel baskı oluşturduğu için kanun yapıcılar buradan güç alarak eyleme geçmektedirler. Bu da göstermektedir ki yazılı hukuk sözlü hukuktan yani kamuoyundan sonra harekete geçebilmektedir.

Törenin sözlü hukuk alanının ve köylü kültürünün bir parçası olduğu, yazılı hukuk alanının ise kenti ve moderniteyi yansıttığı algısı ve folklorun statik yani değişmez olduğu sanısı, periferik grupların geniş mutabakatlara ve değişim süreçlerine entegre olamayan ve kamuoyu oluşum süreçlerinin dışında kalan tutumlarının ‘töre’ olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Batsın bu töre diye başlayan ve marjinal toplulukların veya suça meyilli kişilerin kamuoyu süreçlerinin dışındaki uygulamalarının örneklendiği ağa ve yanaşma filmleri, zaman içinde son derece yanlış algılanan ve kullanılan *töre cinayetleri* terimini doğurmuştur.

Geniş toplum kesimlerinin küsme veya kınama ile geçiştirdiği bir çok sözlü hukuk suçunun veya anlaşmazlığının küçük kapalı gruplar veya çeşitli nedenlerle suça meyilli hâle gelmiş marjinal kişiler tarafından orantısız güç kullanılarak şiddetle cezalandırılmasını *töre cinayeti* olarak adlandırmak, kültür ve hukuk bilgisizliğinin, her durum ve olayın istatistiklerle ve grafiklerle anlaşılabileceğini sanan bir takım bilim insanlarının ve bu akıntıda sürüklenen yarı aydınların ortak yanılığısıdır. Törelere eski ve köylü toplumların giyim tarzı, evleri veya ve kente uyum sağlayamayan kültürleri değildir. Törelere bizim bu gün çağdaş kentli toplum olarak kamuoyu ve kamu vicdanı diye adlandırdığımız toplumsal sözlü mutabakatlardır. Unutmayalım ki onlar aracılığıyla sağladığımız yüksek düzeyli geniş uzlaşmalar daha sonra yazılı hukuka dönüşmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksu, Aysu. "Diyarbakır Düğünleri", Milli Folklor, Sayı: 34, s.72-77, Ankara 1997.
- Akyüz, Kenan, "Yozgat'ta Evlenme Adetleri", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Kültür Bakanlığı, MFAD Yayını, Ankara 1976.
- Balaman, Ali Rıza, *Akrabalık, Evlilik ve Türleri*, İleri Kitap Yayın ve Dağıtım, Ankara 1982.
- Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 1973.
- Çopuroğlu, Y. Cemalettin. "Fırat Havzası Evlilik Kültürü 1: Düğün Öncesi" *Fırat Üniver-*

sitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2. Sayı, s. 163-193, Elazığ 2000.

Eker, Gülin Ögüt, *Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğünü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

Eker, Gülin Ögüt, "Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Adetlerinin Yeri", Milli Folklor, Sayı: 40, s.15-30, Ankara 1998.

Eker, Gülin Ögüt. "Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğününün Ritüel Açısından Değerlendirilmesi", Milli Folklor, C. VI, Yıl: 12, S. 46, Yaz, Ankara 2000.

Erdentuğ, Nermin, "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Geleneği ve Törenleri I", *Antropoloji Dergisi*, 4. Sayı Ankara 1969.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı 1*, TDK Yayını, Ankara 1994.

Karaboğa, Figen, *Evlenme Geleneğinin Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme: Sanal Ortam ve Evlenme*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Kaya, Doğan, *Yaşameler*, Akçağ: Ankara.

Nahya, Zümrüt, 1987, "Kız İsteme ve Söz Kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt, (Gelenek, Görenek ve İnançlar)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayını, Ankara 1987.

Oğuz, Öcal, "Töre Cinayetleri Töre Cinayetleri Mi", *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan* (Editörler: Aşenur Kahyaoğlu İslam, Süer Eker) Grafiker Yayını, Ankara 2007.

Oğuz, Öcal. Vd. *Türkiye'de 2010 Yılında Yaşayan Ramazan ve Kurban Bayramı Geleneksel Kutlamaları*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara 2010.

Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi* (2. Baskı), Ankara 2000.

Sakaoğlu, Saim, *Dadaloğlu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1986.

Sezen, Lütfi. "Türkiye'de evlenme Biçimleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 27. Sayı, Erzurum 2005.

Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, 6. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2010.